

Ірина Сидор

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тарас Сидор

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ілона Зінченко

студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ БЮДЖЕТІВ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ

У сучасних умовах ринкових відносин, послуги вищої та професійної освіти мають ключове значення для людського розвитку та відіграють важливу роль у формуванні інтелектуального, духовного та економічного потенціалу держави. Якість надання послуг вищої та професійної освіти безпосередньо впливає на розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, виховання громадян, а також модернізацію суспільних відносин. Покращення цих освітніх послуг є одним із ключових аспектів подолання кризових процесів, поліпшення якості життя громадян та зміцнення держави.

Фінансове забезпечення розглядається як метод фінансового механізму, що передбачає сукупність джерел, форм і напрямів фінансування господарської діяльності суб'єктів господарювання, держави та населення для досягнення певного позитивного економічного результату чи корисного соціального ефекту. Щодо джерел фінансування вищої освіти, вони включають кошти державного та місцевих бюджетів, а також кошти юридичних та фізичних осіб. Фінансування забезпечується й за рахунок власних коштів навчальних закладів (некомерційне самофінансування), які формуються через платні освітні послуги, національні та міжнародні гранти та інші додаткові джерела.

Вища освіта в Україні передбачає функціонування навчальних закладів фахової передвищої освіти та вищої освіти. Співвідношення між цими видами навчальних закладів вказує на значну кількісну перевагу закладів фахової передвищої освіти (370 одиниці проти 282 закладів вищої освіти). З огляду на чисельність студентів, вагома перевага надається закладам вищої освіти, а саме: 1322,2 тис. осіб або 86,8% проти 199,9 тис. осіб чи 13,2%, які навчаються у закладах фахової передвищої освіти. Загальна кількість студентів у закладах професійної освіти у 2022 році становила 245,8 тис. осіб, що навчаються у 723 закладах ПТО. Відтак, зазначимо скорочення як чисельності учнів, так і навчальних закладів ПТО.

Якщо розглядати чисельність студентів за джерелами фінансування здобуття освіти, то найбільш чисельними у цьому складі є студенти, які навчаються за рахунок коштів фізичних осіб (52,6%) та фінансування з

державного бюджету (39,2%), а саме, за видами вищої освіти, фінансування закладів фахової передвищої освіти на 52,6% забезпечується за рахунок коштів місцевих бюджетів, а на 33,9% – коштів фізичних осіб; а заклади вищої освіти на 55,4% забезпечуються за рахунок коштів фізичних осіб і на 43,1% фінансування за рахунок коштів державного бюджету.

Динаміка видатків зведеного бюджету на освіту в Україні за період 2019-2021 років вказує на її зростання з 238,7 млрд грн до 312,9 млрд грн, або на 74,2 млрд грн. У 2022 році даний показник скоротився на 22,2 млрд грн до показника 290,7 млрд грн. В цілому за період, який аналізується, спостерігається приріст обсягу бюджетного фінансування освіти на 52 млрд грн. Разом з тим, видатки зведеного бюджету на вищу освіту характеризуються такою ж тенденцією, у період 2019-2021 років відмічено їх зростання з 43 млрд грн до 53,8 млрд грн, ріст склав 10,8 млрд грн, а у 2022 році відбулось скорочення бюджетного фінансування вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету на 3,9 млрд грн до рівня 49,9 млрд грн.

Частка видатків зведеного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту у ВВП країни скоротилася на 0,1% і у 2022 році цей показник становив 1,2%, що менше за аналогічний показник 2016 р. (1,47%), це вказує на негативну тенденцію щодо бюджетного фінансування фахової передвищої та вищої освіти в Україні за залишковим принципом, що дозволяє покривати видатки на оплату праці з нарахуваннями та інші захищені статті кошторису. Більше 85% бюджетного фінансування закладів фахової передвищої та вищої освіти покривається за рахунок коштів державного бюджету і тільки 15% припадає на фінансування місцевих бюджетів.

За рахунок коштів державного бюджету забезпечується фінансування закладів вищої освіти державної форми власності і окремі заклади фахової передвищої освіти. Динаміка видатків державного бюджету на фахову передвищу і вищу освіту вказує на їх зростання за період 2019-2022 років з 43 млрд грн до 49,9 млрд грн, або на 6,9 млрд грн. Динаміка видатків на фінансування ПТО також зросли на 0,2 млрд грн (з 0,3 млрд грн у 2019 році до 0,5 млрд грн у 2022 році). Однак, зростаючі обсяги фінансування фахової передвищої, вищої і професійної освіти не забезпечують нарощення її матеріально-технічної бази чи інші потреби навчальних закладів.

За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансується діяльність закладів фахової передвищої освіти та професійної освіти на 90% і тільки на 10% забезпечується фінансування закладів вищої освіти. За останні 2020-2022 роки значна кількість закладів фахової передвищої освіти передані на утримання ВНЗ вищої освіти або місцевих органів влади за рахунок коштів субвенційних коштів.

Дослідження світової практики свідчить, що з метою ефективного фінансування професійно-технічної освіти використовується багатоваріантні підходи, зокрема: різне співвідношення джерел фінансових ресурсів, використання формули розподілу грошових коштів, залучення приватних інвестицій тощо. У світі успішно функціонують кілька основних моделей фінансування професійно-технічної освіти:

1) модель централізованого державного фінансування, при якій державні органи влади проводять планування діяльності закладів ПО й безпосередньо здійснюють розподіл коштів між ними на підставі окремих індивідуальних критеріїв. Державою визначено кількість таких закладів освіти, регулюються напрями підготовки фахівців та чисельність випускників;

2) модель державного фінансування при активному використанні інструментарію міжбюджетних трансфертів, коли кошти спрямовуються з державного бюджету до місцевих бюджетів, і на місцевому рівні використовується формульний підхід для перерозподілу цих фінансових ресурсів на цільові потреби між окремими освітніми закладами;

3) модель конкурентного державного фінансування, при якій держава виділяє відповідний обсяг фінансових ресурсів на функціонування професійної освіти, у конкурсі беруть участь незалежні надавачі освітніх послуг з метою отримання фінансових ресурсів виходячи з критеріїв результативності та ефективності;

4) модель диверсифікованого фінансування, при якій заклади професійної освіти отримують кошти з різних джерел: державного і місцевих бюджетів, спеціалізованих національних фондів. Фінансові ресурси таких фондів можуть бути сформовані за рахунок податкових надходжень, а також внесків підприємств, зацікавлених у підготовці кваліфікованих фахівців;

5) модель індивідуального фінансування, при якій кошти надаються безпосередньо здобувачу певного рівня освіти, котрий має право самостійно обрати заклад професійної освіти та бажану спеціальність;

6) модель дуального фінансування спрямована на функціонування дуальної системи підготовки фахівців, при якій теоретична частина здобуття освіти фінансується за рахунок коштів держави, а практична – підприємств, зацікавлених у відповідних фахівцях.

Світовий досвід вказує на те, що успішні моделі фінансування професійної освіти базуються на сталих принципах, які є простими і прозорими. Фінансове забезпечення має бути прогнозованим, щоб заклади та установи освіти могли планувати власну діяльність, визначити його обсяг, який вони можуть отримати у майбутньому. У багатьох країнах світу для розподілу коштів використовується певна формула фінансування. Базовими критеріями при цьому виступають: чисельність студентів та рівень їх підготовки, навчальні програми підготовки фахівців, характеристика закладів освіти, індивідуальні потреби студентів (інклюзивна освіта). Окрім того, активно використовуються критерії результативності та ефективності.

Формування складу фінансового механізму для сегмента вищої освіти в Україні зараз триває в частині досягнення стратегічної мети, а саме долучення до європейського освітнього простору. Фінансове забезпечення вищої освіти здійснюється за рахунок багатоканальних джерел, проте вагомою часткою цих коштів є ресурси державного бюджету. Основними джерелами фінансування закладів вищої освіти є бюджетні кошти, кошти фізичних і юридичних осіб та доходи від основної і допоміжної господарської діяльності закладів.

Наразі точиться дискусія щодо активного використання ринкових інструментів здобуття вищої освіти в Україні. Зокрема, щодо використання освітніх кредитів, способів їх використання, можливу пільгову державну підтримку. Однак, на сучасному етапі пільгова кредитна підтримка студентів в Україні практично відсутня, спеціалізованих довгострокових кредитів на здобуття освіти не існує. Банківські продукти, які пропонуються у вигляді кредиту на освіту, виступають звичайними споживчими кредитами. Відсотки за такими кредитами є такими самими як і на інші споживчі кредити.

Аналіз освітніх програм кредитування в тих країнах, де активно використовується модель багатоканального фінансового забезпечення із залученням коштів самих студентів використовується у США, Великій Британії та інших країнах. Він показав, що програми освітнього кредитування можуть бути масовими і при цьому ефективними. Проте, умови освітньої програми щодо студентського кредитування, яка реалізується в Україні, суттєво відрізняються від прийнятих у розвинутих країнах світу. Національна програма характеризується від'ємною реальною відсотковою ставкою на протязі усього періоду її погашення, відсутністю дієвих механізмів безпосереднього впливу на боржників, які, зазвичай, можуть вільно ухилятися від сплати заборгованості. При таких умовах рівень державних видатків за освітньою програмою може бути досить високим, відповідно, при умові дефіциту бюджетних ресурсів програма освітнього кредитування не може охопити великий контингент студентів. Тому використання в Україні передового світового досвіду є доцільним у разі удосконалення системи державного пільгового кредитування здобуття освіти.

Іншим фінансовим інструментом є освітні ваучери на фінансування вищої та професійної освіти для обдарованих дітей із малозабезпечених сімей, освітні облігації, схожі на ті, які діють в європейських країнах. Однак, низький рівень ВВП та високий показник інфляції значно звужують можливості практичного використання даних інструментів.

У короткостроковій перспективі актуальними є питання щодо підвищення ефективності використання і визначення пріоритетів у бюджетному фінансуванні вищої освіти. Важливими заходами в даному напрямі стали:

- впровадження адресного розміщення державного замовлення;
- введення формульного розподілу бюджетного фінансування на підготовку кадрів;
- запровадження вступних іспитів для вступу до магістратури на кшталт здачі ЄВІ і ЄФВВ, а також ЄДКІ та ін.

Такі підходи дозволили забезпечити належну якість вищої освіти, відповідальність ЗВО та ефективному використанню бюджетних коштів. Проте, такі кроки потребують удосконалення в частині збору і використання більш релевантної і повної статистичної бази даних про систему та заклади вищої освіти.

Таким чином, нарощення обсягів фінансового забезпечення вищої освіти в розрахунку на одного студента через зростання загального обсягу фінансування можливе при умові економічного розвитку та зростання обсягу ВВП. Зазначене стосується фінансування як за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, так і за рахунок приватних джерел фінансування. Співвідношення між різними джерелами фінансування залежить, насамперед, від державної політики у сфері перерозподілу ВВП через доходи державного та місцевих бюджетів. При збереженні тренду останніх років в частині скорочення цього показника можна очікувати прискореного зростання фінансування освітньої галузі зі сторони бізнесових структур, яке сьогодні складає лише незначну частку у загальному обсязі фінансування вищої освіти. Дане фінансування може бути прямим – через замовлення на підготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів, оновлення матеріально-технічної бази, стипендії, благодійну допомогу, так і непрямим – через фінансування спільних проектів, оплати консультаційних, експертних і аналітичних послуг ЗВО. У будь-якому разі таке фінансування буде орієнтуватися на розвиток і покращення фінансових показників діяльності суб'єктів підприємництва. В умовах воєнного стану, спаду економіки країни та необхідності її відбудови дане джерело фінансування вищої освіти є недоступним.

Список використаних джерел:

1. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open budget: веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.
2. Заклади вищої освіти. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html
3. Сидор І. П. Вища освіта в Україні та джерела її фінансового забезпечення: практика та проблематика. *Вісник Одеського національного університету*. 2018. Том 23. Випуск 6 (71). С. 162-168.
4. Сидор І. П. Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 156-168.
5. Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування: монографія / за ред. С. Л. Лондара; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с.